

TIJORAT BANKLARIDA UMUMIY ICHKI AUDIT TEKSHIRUVI USLUBIYOTINI TAKOMILLASHTIRISH

Nurmatov Botirbek Hoshimjonovich

NamDU magistranti

<https://www.doi.org/10.37547/ejlfas-v03-i02-p1-07>

ARTICLE INFO

Received: 28th January 2023

Accepted: 07th February 2023

Online: 08th February 2023

KEY WORDS

Tijorat banklar, bank faoliyatini, bank ichki auditi, ichki nazorat tizimini audit byudjetining, audit byudjetining rejalashtirish

ABSTRACT

Tijorat banklarida ichki audit tizimimi faoliyati samaradorligini oshirish bankning moliyaviy barqarorligini oshirish va moliyaviy intizomni ta'minlashga xizmat qiladi. Maqola yuqoridagi masalalar ko'rib chiqilgan, ichki audit tizimini takomillashtirish yuzasidan taklif va tavsiyalar berilgan.

O'zbekistondagi tijorat banklari faoliyatini tashkil etish va yuritishda muhim masala ichki bank operatsiyalarini buxgalteriyada hisobga olish va ularni umumlashtirish, ularning samaradorligini aniqlash muhim hisoblanadi. Chunki ushbu operatsiyalar eng avvalo bank faoliyatini samarali tashkil etish va ortiqcha xarajatlarga yo'l qo'ymaslik, bankning samarli ishlashini tashkil etishga bog'liqdir. Tijorat banklari amalga oshiradigan xarajatlarini tahlil qilish va uni to'g'ri amalga oshirilishini nazorat qilish shubhasiz banklarning moliyaviy barqarorligini ta'minlaydi. Ushbu xarajatlarni tijorat banklarining konsolidatsiyalashgan moliyaviy hisobotlarida aks ettirish, ayrim filiallar bo'yicha xarajatlarni hisobga olish va ularning daromadlari bilan taqqoslash zaruriyati vujudga keladi. Ushbu hisobotlar konsolidatsiyalashgan moliyaviy hisobot hisoblanib, uning tuzishning asosini moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari tashkil qilib, tijorat banklarida konsolidatsiyalashgan moliyaviy hisobot xalqaro standartlar talablariga (MHXS) mos ravishda tuziladi va taqdim qilinadi. Tijorat banklari filiallari, bo'limlar bo'yicha ko'rsatkichlar umumlashtirilib bosh bankda konsolidatsiyalashgan moliyaviy hisobot shakllantiriladi va shu orqali bank tizimi faoliyati samaradorligiga baho beriladi. Yuqoridagi fikrlardan kelib chiqib zamonaviy bank ichki auditi keng ko'lamlı vazifalarni bajarishga ixtisoslashuvi lozimligini ta'kidlash mumkin.

Ayni paytda, bank ichki auditini olib borish, uning faoliyatida mummolarni bartaraf etishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Iqtisodiyini yuqori sur'atlarda rivojlanishi bank tizimi, shuningdek undagi ichki audit tuzilmalari faoliyatiga yangi talablar belgilamoqda.

Birinchidan, ichki nazorat tizimini axborotning ishonchliligi, qonun hujjatlariga muvofiqligi, aktivlarning saqlanishi, alohida operatsion va tarkibiy bo'linmalar faoliyatining samaradorligi va samaradorligi nuqtai nazaridan baholash uchun mo'ljallangan.

Ikkinchidan, u risklarni boshqarish tizimlarining samaradorligini tahlil qilishi va baholashi va xavflarni kamaytirish usulini taklif qilishi kerak.

Uchinchidan, tijorat banklarining boshqaruv tizimining korporativ boshqaruv tamoyillari, maqsadlari va vazifalari muvofiqligini baholash vazifasi yazaga kelmoqda.

Ichki audit bank xatarlarini boshqarish, nazorat qilish va korporativ boshqaruv jarayonlari samaradorligini baholash va yaxshilash uchun tizimli va izchil yondashuvdan foydalangan holda o'z maqsadlariga erishishga yordam beradi.

O'zbekiston Respublikasida bank biznesining jadal rivojlanishi sharoitida ichki audit faoliyatini tashkil etish alohida kredit muassasasi va umuman bank tizimining holatiga ta'sir ko'rsatadigan eng jiddiy omillardan biri - ichki nazoratdir. Binobarin, mohiyatan banklarning barqarorligi nafaqat ularning omon qolish siyosatining atributi, balki kelajakdagi rivojlanish strategiyasidir. Shu munosabat bilan ichki nazoratni tashkil etishning turli shakllari va usullarini o'z vaqtida o'rganish juda muhimdir.

O'zbekiston Respublikasi tijorat banklarining ichki auditi tizimi ichki nazoratning uzviy mustaqil tuzilmasi hisoblanadi. Tijorat banklarining ichki auditi faoliyati O'zbekiston Respublikasi Markaziy bankinging tijorat banklarida ichki audit to'g'risidagi me'yoriy-huquqiy hujjatlari talablaridan kelib chiqadi.

O'zbekiston Respublikasi tijorat banklarining xalqaro integratsiya va iqtisodiy jarayonlarga, shuningdek, iqtisodiy institutlarning1 jahon talablari va standartlariga mos kelishi munosabati bilan ichki audit funktsiyalariga tobora ko'proq e'tibor qaratilmoqda. Jahonda ichki auditga qiziqish ortib borayotgani, bizningcha, bir qancha omillar bilan bog'liq.

Birinchi, ichki audit hozirda mavjud bo'lgan va shu bilan birga kam baholangan resurslardan biri bo'lib, ulardan to'g'ri foydalanish kompaniya samaradorligini oshirishi mumkin.

Ikkinchi, Amerika Qo'shma Shtatlari va G'arbiy Evropada tarqalib ketgan bir qator shov-shuvli korporativ janjallar tashqi audit instituti jiddiy muvaffaqiyatsizlikka olib kelishi mumkin, natijada hatto eng yirik kompaniyalar ham bankrot bo'ladi, deb hisoblashga asos bo'ldi.

Uchinchi, ajralmas qismlaridan biri ichki audit bo'lgan kompaniyada yaxshi korporativ boshqaruvning mavjudligi potensial investorlar va kreditorlar uchun ijobiy signal bo'lib, kompaniyaning investitsion jozibadorligini oshiradi.

O'tgan yillar davomida "Moody's", "Standard & Poor's" va "Fitch Ratings" yetakchi reyting agentliklari O'zbekiston bank tizimini "barqaror" deb baholab kelmoqda. Olib borilayotgan chora tadbirlar soliqlar va boshqa majburiy to'lovlarni hisoblash uchun buxgalteriya hisobi va hisob-kitoblarning to'g'riligini tahlil qilishga, mulkdorlarning manfaatlarini himoya qilishga, boshqaruv xodimlarining noqonuniy xatti-harakatlarini oldini olish va bunday holatlar yuzaga kelgan taqdirda aktsiyadorlarni xabardor qilish qaratilmoqda.

Audit byudjetini aniqlash rejalashtirishning zaruriy natijasi bo'lib, u auditorlik xarajatlarini adekvat baholash imkonini beradi.

MDH mamlakatlarida auditni tashkil etish amaliyoti shuni ko'rsatadiki, umumrossiya va kompaniya ichidagi standartlar talablariga javob beradigan vijdonli auditor dastlabki audit davomida umumiy vaqtning 30% gacha rejalashtirishga (shu jumladan chizmalarga) sarflaydi. reja va audit dasturini ishlab chiqish).

Tijorat banki faoliyatini tekshirish bankning 8 ta segmentini tekshirish sifatida qaraladi: kredit faoliyati, buxgalteriya hisobi - operatsion faoliyat, ma'muriy va boshqaruv hisobi (AUR) va soliqqa tortish, investitsiya operatsiyalari, pul muomalasi, valyuta shartnomalari, kassa aoliyat, kadrlar faoliyati, axborot texnologiyalari, jinoyatdan olingan daromadlarni legallashtirishning (jinoiy daromadlarni legallashtirish) oldini olish bo'yicha faoliyat.

13 nafar xodimdan iborat ichki auditorlardan iborat ishchi guruhi tomonidan bankning tarkibiy bo'linmasi faoliyatini tekshirish uchun byudjetni hisoblash modelini ishlab chiqdik. Model Milliy bank ichki audit bo'limining real tajribasidan kelib chiqqan holda – bank faoliyatining muayyan segmentini tekshirish uchun zarur bo'lgan “o'rtacha” vaqt miqdori va har bir bo'lim bo'yicha auditga jalb qilingan xodimlar sonidan kelib chiqqan holda hisoblanadi.

Yakuniy byudjet hisob-kitobi odam-soatlarda aniqlanadi va har bir xodimning xizmatlarining soatlik narxiga bog'liq.

Byudjetni hisoblash tartibi ikki toifaga bo'linadi:

1. Rejalashtirishdan oldingi bosqichda masofaviy audit natijalari bo'yicha rejalashtirilgan audit byudjetini tayyorlash.
2. Kompleks audit o'tkazish uchun foydalanilgan resurslarning haqiqiy miqdoridan kelib chiqib, haqiqiy byudjetni aniqlash (rejalashtirish, tekshirish, auditorlik xulosasini tayyorlash, muvofiqlashtirish, hujjatlashtirish).

Auditni rejalashtirish bosqichidagi muhim bosqich - bu audit maqsadlariga, ish hajmiga va tekshirish muddatiga qarab, tegishli ishchi guruhini tanlashdir.

Shunday qilib, maqsadli audit va katta hajmdagi operatsiyalar bo'lsa, auditorlarning ishchi guruhini audit yo'nalishlari bo'yicha alohida kichik guruhlariga bo'lish taklif etiladi. Ishchi guruh ushbu operatsiyalarni tekshirishga ixtisoslashgan auditorlardan tuzilishi kerak.

1-jadval.

Faoliyat turlari bo'yicha tekshirish uchun rejalashtirilgan vaqtni hisoblash uchun jadval.

Xodimlar	Guruh rahbari	Bo'lim boshlig'i va mutaxassis	Bo'sh mutaxassis	Bo'sh mutaxassis	Bo'lim boshlig'i va mutaxassis	Bo'sh mutaxassis	Bo'sh mutaxassis	Bo'sh mutaxassis	Etakchi mutaxassis	Etakchi mutaxassis	Etakchi mutaxassis	Jami
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Dastlabki o'rganish	8	10	6	6	6	4	4	4	4	6	6	64
Rejalashtirish	8	16	4	2	2	2	2	2	2	4	4	48

Muvofiqlikka tekshirish		16	4	2	2	2	2	2	2	2	4	38
Kamchiliklarni aniqlash	8	24	4	2	2	2	2	2	2	2	4	54
Audit hulosasiga tayyyorgarlik	8	4	2	2	2	2	2	2	2	2	4	32
Xulosani kelishish		2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	20
Hujjatlashtirish	8	4	2	2	2	2	2	2	2	2	2	30
Jami (kishi-soat)	40	76	24	18	18	16	16	16	16	20	26	286
(Xodimlar soni)	1	2	1	1	2	1	1	1	1	1	1	13
Hammasi (kishi/soat)	40	152	24	18	36	16	16	16	16	20	26	380

Shuni ta'kidlash kerakki, ichki audit ko'p ishlarni amalga oshirishi mumkin, ammo bu banklar va korxonalarining barcha muammolarini universal hal qilish yoli emas. Masalan, ichki audit quyidagilarni amalga oshirishi mumkin:

- tizimlar yoki protseduralarni tekshirish orqali ularning ehtimolini minimallashtirish va erta aniqlash ehtimolini oshirish, lekin inson xatosi yoki suiiste'molning barcha holatlarini bartaraf etmaslik yoki aniqlamaslik;
- xavflarni dastlabki tahlil qilish asosida tekshiriladigan yo'nalishlar/bo'linmalar tanlashni optimallashtirish, lekin har bir biznes jarayonini har yili tekshira olmaydi;
- ichki nazorat tizimi doirasida boshqa bo'limlar yoki bo'limlar tomonidan ishlab chiqilgan tartiblarni ularning samaradorligini tekshirish, lekin u bo'limlar yoki bo'limlar uchun tartiblarni ishlab chiqmasligi kerak, chunki bu ichki auditning mustaqilligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Ichki auditorlar tomonidan ish olib borishning ikkita varianti mavjud: gorizontaal va vertikal model. Birinchisi, muayyan faoliyat yoki jarayonning boshqaruv tizimlari talablariga muvofiqligini tekshirish va ularning samaradorligi va samaradorligini baholash uchun ishlatiladi. Vertikal model kompaniyaning alohida bo'linmasi faoliyatining muvofiqligini tekshirish uchun ishlatiladi. Shu bilan birga, gorizontaal model ko'proq mashaqqatli va uzoqroq, ammo muhimroq ekanligiga e'tibor qaratish lozim, chunki u ko'rish sohasiga talablarni bajarish bilan bog'liq bo'lgan turli bo'limlar va mansabdor shaxslarning faoliyatini o'z ichiga oladi. tekshirish ob'ekti. Bundan tashqari, gorizontaal tekshirish bo'limlar o'rtasidagi aloqa to'sig'ini buzadi va boshqaruv tizimi ishtirokchilarini bir-biri bilan o'zaro munosabatda bo'lishga undaydi.

Auditni o'tkazish uchun zarur bo'lgan xodimlar soni va odam-soatni hisoblash asosida auditorlik xizmatlarining rejalashtirilgan xarajatlarini hisoblash uchun Xulosa jadvalini

to'ldirish kerak (1-jadval), bu sizga rejalashtirilgan audit byudjetini hisoblash imkonini beradi. auditorlarning ish haqining soatlik stavkasi asosida (2-jadval).

Tekshiruv natijalariga ko'ra, guruh rahbari audit uchun haqiqiy vaqt va mehnat resurslaridan kelib chiqqan holda, audit uchun haqiqiy byudjet jadvalini (3-jadval) tayyorlashi kerak. Ushbu vosita, shuningdek, auditni rejalashtirishning to'g'riligini tahlil qilish va keyingi auditlar uchun ushbu segmentga tegishli o'zgartirishlar kiritish imkonini beradi.

Shu bilan birga, byudjetning so'mdagi yakuniy hisob-kitobiga qaramasdan, eng muhim qiymat - bu auditni amalga oshirish uchun sarflangan odam-soatlar soni, bu esa audit xarajatlarini eng real tarzda baholaydi.

2-jadval.

Audit byudjetining rejalashtirilgan ko'rsatkichlarini hisoblash uchun yig'ma jadval

Lavozim	Xodimlar soni	Kishi-soatlar jami	Soatbay ish haqi	Umumiy summa
Rahbar	1	40	142000	5680000
Bo'lim boshli'gi	2	94	131000	12314000
Bosh mutaxassis	5	90	119900	10791000
Yetakchi mutahassis	3	62	109500	6789000
Mutahassis	2	94	98000	9212000
Jami	13	380		44786000

Auditga umumiy rahbarlik qilish, ishchi guruhlar a'zolari faoliyatini muvofiqlashtirish va ish vaqtdan foydalanish jadvaliga rioya etilishi ustidan nazoratni tekshirish boshlig'i amalga oshirishi kerak. Ishchi guruhni hududlar bo'yicha kichik guruhlariga bo'lishda mahalliy boshqaruv funksiyalarini katta auditorlarga yuklash maqsadga muvofiqdir.

3-jadval.

Haqiqiy audit byudjetining umumiy jadvali

Lavozim	Rejadagi xarajatlat (Kishi-soat)	Xaqiqiy xarajatlat (Kishi-soat)	Soatbay ish haqi	Umumiy summa
Rahbar	113	40	142000	5680000
Bo'lim boshli'gi	250	94	131000	12314000
Bosh mutaxassis	526	90	119900	10791000
Yetakchi mutahassis	243	62	109500	6789000
Yetakchi	303	94	98000	9212000

mutahassis				
Jami	1435	380		44786000

Ichki auditning profilaktikasi muhim psixologik omil hisoblanadi. Bu shuni anglatadiki, har bir audit rejalashtirilgan bo'lib, auditorlarga zarur ishonch darajasini ta'minlash va xodimlarning barcha ma'lumotlarni taqdim etish va ko'rsatishdan qochish imkoniyatini yo'q qilish uchun audit o'tkazish vaqti, ob'ekti va mezonlari to'g'risida tekshirilayotgan bo'linma xodimlari xabardor qilinadi. kerakli ma'lumotlar.

Uning mohiyatida ichki audit xizmati faoliyati Xalqaro standartlarga muvofiq ishlab chiqilgan va kompaniya rahbariyati tomonidan tasdiqlangan metodologiyaga asoslanishi kerak.

Biroq, ushbu standart moliyaviy bo'lmagan boshqaruv funktsiyalari (strategiya, marketing va boshqalar) auditiga moslashtirilishi va audit qo'llanmasi shaklida batafsil bayon qilinishi kerak. Audit metodologiyasini ishlab chiqishda e'tiborga olish kerak bo'lgan asosiy omil - bu audit faqat tartibga solinadigan funktsiyalar bo'ysunadi (ular uchun nizomlar, reja, byudjet, yo'riqnomalar va boshqalar ishlab chiqiladi).

Shuni ta'kidlash kerakki, ichki audit faoliyatining asosiy tamoyillari: mustaqillik, halollik, vijdonlilik, xolislik, maxfiylik, kasbiy kompetentsiya, kasbiy xulq-atvor.

Ushbu axloqiy me'yorlar amalda xalqaro professional auditorlik tashkilotlari, xususan, 1941 yilda AQShda tashkil etilgan Ichki auditorlar instituti (Ichki auditorlar instituti) tomonidan ishlab chiqilgan bo'lishiga qaramay, amalda ular faqat o'zaro munosabatlarda katta ahamiyatga ega bo'ldi. tashqi auditga, bu auditorlik faoliyatining tarkibiy qismlaridan biri sifatida ichki auditni rivojlantirish bo'yicha markazlashtirilgan siyosatning hozirgi kunga qadar mavjud emasligi bilan ham tasdiqlanadi.

Bizning fikrimizcha, bozor iqtisodiyoti rivojlangan mamlakatlar auditorlarining auditning fundamental fundamental tamoyillarini ishlab chiqish va qo'llash sohasidagi amaliy tajribasi ularni axloqiy qoidalar, me'yorlar yoki tamoyillar sifatida belgilaydi, ularga rioya etilishi esa auditorlik faoliyatiga bo'lgan ishonch darajasini oshirish imkonini beradi. manfaatdor foydalanuvchilar tomonidan auditorlik faoliyati natijalari.

Yuqorida keltirilgan metodikaning qisqacha tavsifidan kelib chiqadigan bo'lsak, tijorat banklari va kredit tashkilotlarining ichki auditi nazorat xodimlarining ko'p mehnatini talab qiluvchi murakkab, ko'p bosqichli jarayondir. Muayyan tashkilotda ustun bo'lgan audit ob'ektlarini nazorat qilishning standart sxemalarini ishlab chiqish muhim yordam bo'lishi mumkin.

References:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги ПФ-4947-сон Фармони.//www.lex.uz.
2. Е.Ф Жуков “Банки и небанковские кредитные организации и их операции” /Под редакции Москва:2005. – 113с.

3. И.О.Лаврушина “Основы банковского дела /Под редакцией М. Финансы и статистика”, 2008г. С.28.
4. Джураев Камолиддин Нуриддинович “Тижорат банклари банк ички операциялари ҳисоби ва аудитини такомиллаштириш” дисс автореферати Тошкент- 2020
5. Международные стандарты финансовой отчетности. 2017. Москва:Аскери, 1047 с. С.68-69.
6. Тижорат банкларида молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартлари. Дарслик, /А.К.Ибрагимов, З.А.Умаров, К.Р.Хатамов, Н.К.Кузиев. Т.: Иқтисод-молия, 2020. -560б. Б,127.
7. Ўзбекистон Республикаси “Бухгалтерия ҳисоби тўғрисидаги қонун”. www.lex.uz
8. Mamasoliyevich N. K. Current issues of formation of information culture in youth. – 2021.
9. Nodirbek Kodirov Mamasoliyevich. (2021). Current issues of formation of information culture in youth. <https://doi.org/10.5281/zenodo.5770626>